

GLOBAL AKADEMİ KONUŞMALARI

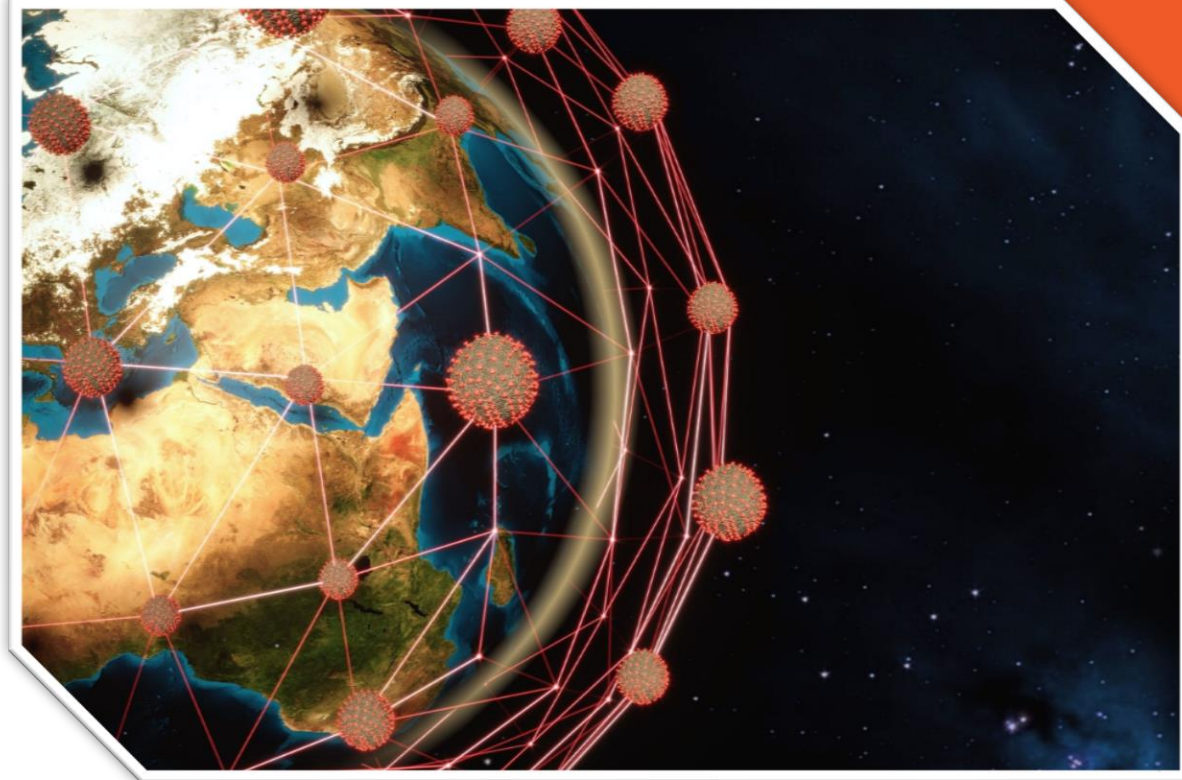
<https://www.globacademy.org/global-akademi-konusmalari-2/global-akademi-konusmalari-seminerler/>

No. 7, KASIM 2021

Global Academy

Pandemi Döneminde Siyaset, Medya ve Gerçeklik-Ötesi Toplum

Dr. Cihan Dizdaroglu

Başkent Üniversitesi
cihandizdaroglu@baskent.edu.tr

PANDEMİ DÖNEMİNDE SİYASET, MEDYA VE GERÇEKLIK-ÖTESİ TOPLUM

Cihan Dizdaroğlu, Dr.
Başkent Üniversitesi

ÖZET

COVID-19 pandemisi tüm ülkeleri sosyal, siyasal, ekonomik, sağlık, güvenlik vb. alanlarda farklı düzeylerde ancak çoğunlukla olumsuz olarak etkiledi. COVID-19 pandemisinin farklı boyutlardaki etkileri son dönemin en popüler konuları arasındaki yerini korurken, bu çalışma pandeminin siyaset, medya ve gerçeklik ötesi topluma etkilerini konu edinmektedir. İlk bölümde, farklı ülkelerdeki hükümetlerin ve siyasilerin pandemiyle mücadelede izledikleri yöntemleri ile gelişmişlik ve demokratikleşme seviyeleri arasında bir paralellik olup olmadığını örnekler üzerinden tespit etmeye çalışmaktadır. Tüm ülkelerin hazırlıksız yakalandığı pandemiye yaşanan belirsizlikler, içe kapanma ve ekonomilerde yaşanan sorunlar özellikle aşının bulunmasıyla birlikte hızlı bir toparlanma sürecini beraberinde getirmiştir. Bu toparlanma demokratik ülkelerde daha hızlı ve etkili şekilde yaşanırken, demokrasi geleneğinin daha zayıf, otoriterleşme eğilimlerinin yüksek olduğu ve popülist liderler yönetimindeki ülkelerde ise daha farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda demokratik, popülist ve otoriterleşme eğilimindeki yönetimdeki ülkelerin performansları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. İkinci bölümde ise pandeminin medya sektörü üzerindeki etkisinin yanı sıra “gerçek ötesi” veya “hakikat sonrası” (post-truth) olarak adlandırılan dönemde bireylerin haber tüketim alışkanlıklarının yarattığı toplumsal etkiler tartışılacaktır. Nitekim pandemi döneminde sahte/yalan haberlerin olumsuz etkisi başta toplumsal sağlık olmak üzere farklı alanlarda olumsuz etkilerini göstermiş ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından infodemi olarak tanımlanarak en az pandemi kadar tehlikeli olduğu teyit edilmiştir. Bilime ve bilim insanına en çok ihtiyaç duyulan böylesi bir dönemde bireyler düzeyinde COVID-19’la ilgili haberlere verilen tepkiler, ortaya çıkan sahte/yalan haberlerin ne ölçüde farkına varılabildiği ve tüm bu değişimlerin gerçek-ötesi toplumun devamındaki rolü çalışma kapsamında ele alınacaktır.

ATIF İÇİN: Dizdaroğlu, Cihan, “Pandemi Döneminde Siyaset, Medya ve Gerçeklik-Ötesi Toplum”, *Global Akademi Konuşmaları Serisi* (İstanbul: Global Akademi ve Uluslararası İlişkiler Konseyi), No.7, Kasım 2021, https://www.globacademy.org/wp-content/uploads/2021/11/CDizdaroğlu_MedyaGerçeklik-Ötesi_v.1.pdf

DOI: 10.13140/RG.2.2.26241.38244

Giriş¹

Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020'de pandemi olarak ilan ettiği COVID-19, ortaya çıktığı günden bugüne hemen her ülkede hayatın her alanında etkisini derinden hissettirmeye devam etmektedir. Bu süreçte ülkelerin tamamı sosyal, siyasal, ekonomik, sağlık, güvenlik vb. alanlarda farklı düzeylerde ancak çoğunlukla olumsuz olarak etkilendi. Ekim 2021 itibarıyla, dünya çapında yaklaşık 5 milyon kişi hayatını kaybederken, 241 milyon kişi ise enfekte olmuştur. Aşının bulunmasıyla birlikte vaka ve hayatını kaybeden kişi sayılarından ziyade aşılana kişilerin sayısının konuşulmaya başlandığı pandemide, ülkelerin COVID-19'la mücadele politikalarında değişiklikler yaşansa da geleceğe dair belirsizlikler halen varlığını sürdürmektedir. COVID-19 pandemisinin farklı boyutlardaki etkileri son dönemin en popüler konuları arasındaki yerini korurken, bu çalışma pandeminin siyaset, medya ve gerçeklik ötesi topluma etkilerini konu edinmektedir. Bu çerçevede, ilk bölüm pandemi ve siyaset ilişkisine odaklanırken, ülkelerin pandemiyle mücadele performansları ülkelerin yönetim biçimleri, gelişmişlik ve demokratikleşme seviyeleri üzerinden irdelenmektedir. İkinci bölüm ise pandeminin medya sektörü üzerindeki etkilerinin yanı sıra "gerçek ötesi" veya "hakikat sonrası" olarak adlandırılan dönemde doğru bilgiye duyulan ihtiyaç, bireylerin haber tüketim

alışkanlıkları, sahte/yalan haberlerin yayılması vb. konulara odaklanmaktadır.

Pandemiyle Mücadele ve Siyaset

Pandeminin siyasetle ilişkisi ülkelerin pandemiyle mücadele stratejileri, performansları, bireysel hak ve özgürlükler konusunda atılan adımlar vb. üzerinden tartışılan önemli konular arasında yer aldı. Farklı ülkelerdeki hükümetlerin ve siyasilerin pandemi sürecini nasıl yönettikleri incelendiğinde, çoğu örnekte hızlı cevap üretemeyen ve bocalayan modellere rastlansa da ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, demokratikleşme seviyeleri, sahip olunan kaynaklar vb. alt alanlara bölünerek bakıldığında bazı ülkelerin diğerlerine kıyasla daha başarılı bir sınav verdiklerini söyleyebilmek mümkündür. Çalışmanın ilk bölümünde devletler düzeyinde pandemiyle mücadelede izlenen yöntemler, stratejiler ve bunların başarısı irdelenmeye çalışılacaktır. Elbette pandeminin etkisini hala daha yoğun şekilde hissettirdiği göz önünde bulundurularak, yapılacak değerlendirmeye ülkelerin yönetim biçimleri, gelişmişlik ve demokratikleşme seviyeleri arasında bir paralellik olup olmadığı örnekler üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır.

Ülkelerin yönetim biçimleri dikkate alındığında, pandemi dönemi uygulamalarının farklı yönetim anlayışına sahip ülkelerde ciddi farklılıklar gösterdiği ve izlenen politikaların birbirinden ayrıştığını söyleyebilmek mümkündür. Nitekim, otoriter rejimler ve/veya popülist

¹ Bu politika notu Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği (UİK) tarafından Heinrich Böll Stiftung Derneği desteği ve işbirliğinde gerçekleşen "Sustainable International Cooperation in Post-COVID-19 World (SICOP-World)" başlıklı proje kapsamında yazılmıştır. Politika notunun hazırlanmasında "Pandemi Döneminde Siyaset, Medya ve Gerçeklik-Ötesi Toplum" başlıklı

panele konuşmacı olarak katkı sağlayan Dr. Öğretim Üyesi Berk Esen'e, Doç. Dr. Suncem Koçer'e ve Afşin Yurdakul'a şükranlarımı sunarım. Söz konusu panelin tamamını izlemek için bkz. <https://youtu.be/hiN26tws3tg>.

liderlerin hükümet ettiği ülkeler, Asya'daki Çin ve Singapur gibi devlet kapasitesinin yüksek olduğu ve sağlık krizi tecrübesinin halihazırda bulunduğu ülkeler hariç, pandemi sürecinde daha başarısız olduğu görülmektedir.² Bu başarısızlık aynı zamanda toplum nezdindeki desteklerinin zarar görmesini de beraberinde getirmiştir. M. Bayerlein ve G. Gyöngyösi tarafından yapılan araştırmada ortaya koyulduğu üzere, popülist ve popülist olmayan liderler pandemide benzer politikalar uygulasalar da popülist olmayan liderler toplum nezdindeki gücünü arttırırken, popülist liderler güç kaybetmiş ve hükümetleri de aynı oranda zayıflamıştır.³ Bunda elbette popülist liderlerin yönetimindeki ülkelerde söz konusu liderlerin krizi fırsata çevirme politikası izlediği, bu çerçevede muhalefet ve eleştirel sesleri bastırma yöntemine başvurmalarının etkisi de olmuştur. Nitekim popülist hükümetler özellikle olağanüstü hal (OHAL) yasalarıyla demokratik kurumların işleyişini durdurarak, gücü kendi ellerinde toplama eğilimine girmişlerdir.⁴

Demokrasinin daha gelişmiş olduğu ülkelerde dahi pandemiyle mücadele ivedilikle başlatılamamışken, popülist liderlerin veya otoriter rejimlerin kararlarının yavaş olmasının yanı sıra keyfiliklere de sıklıkla rastlanmıştır. Popülist liderlerin pandemi yönetimi sürecindeki siyasi kararlarına bakıldığında, bu kararlarda bilimsel verilerin yeteri kadar ciddiye alınmadığı, bilim insanlarının önerilerinin yeterli düzeyde uygulanmadığı, kapanma kararlarının çok geç ya da kısıtlı olarak

uygulandığı, ekonomiyi canlı tutabilmek adına kapanma süreç ve tedbirlerinin çok kısıtlı olduğunu gözlemleyebilmek mümkün. Bazı popülist liderler (örn. Brezilya Devlet Başkanı Jair Bolsonaro, Meksika Devlet Başkanı Andres Manuel Lopez Obrador) bu süreçte en basit fakat etkili korunma yönetimi olarak tespit edilen maske takmayı dahi reddederek sürecin ciddiyetinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Benzer şekilde popülist liderlerin yönetimindeki veya otoriterleşme eğiliminin görüldüğü ülkelerde salgın politize edilmeye çalışılmış, küresel salgın bir kutuplaştırma aracı haline dönüşmüştür. Örneğin, Avusturalya'daki aşırı sağ parti *One Nation* lideri Pauline Hanson virüsü "Çin Virüsü" olarak tanımlamış, halka Çin ürünlerini boykot etme çağrısında bulunmuş, hükümetin Çin'den gelen yabancı yatırımları durdurmasını talep etmiş, hükümetin aldığı sosyal mesafe ve kapanma kararlarını tepkiyle karşılayarak dünyadaki birçok otoriter lidere benzer ayrıştırıcı bir retorik kullanmıştır.⁵

Didem Seyis'in ülkelerin vaka ve ölüm oranları üzerinden yaptığı kıyaslamada ortaya koyduğu üzere, pandemiyle mücadelede popülist hükümetler, ana akım hükümetlere kıyasla daha istikrarsız ve başarısızdır. Seyis'in ifadesiyle "buna en çarpıcı örnek, dünyanın en büyük ekonomisine sahip olmasına rağmen 29 milyonun üzerindeki vaka sayısı ve 535 bine yakın can kaybıyla pandemi sürecinin büyük kısmını popülist Donald J. Trump'un başkanlığı döneminde geçirmiş olan ABD'dir."⁶ Başarısız bir kriz yönetimi sergileyen ve seçimlerde başkanlık koltuğunu

² Berk Esen, Global Akademi Konuşmaları, 18 Mayıs 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=hiN26tws3tg>.

³ Michael Bayerlein ve Gyöző Gyöngyösi (2020) "The Impact of COVID-19 on Populism," *Kieler Beiträge Zur Wirtschaftspolitik*, No. 29. https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/Michael_Bayerlein/Impact_COVID_19_on_Populism_Bayerlein_et_al_6_2020.pdf.

⁴ A.g.e.

⁵ Kurt Sengul (2020) "Australia" içinde G. Katsambekis ve Y. Stavrakakis (der.) *Populism and the Pandemic: A Collaborative Report*. No. 7. <https://orca.cardiff.ac.uk/132452/2/interventions-7-populism-pandemic-UPLOAD.pdf>.

⁶ Didem Seyis (2020) "COVID-19 Sürecinde Popülistlerin Sağlık Politikaları," *İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Analiz*, Mart.

Joe Biden'a devreden Trump, pandemi sürecinde gerek basın toplantıları gerekse de twitter hesabından yaptığı açıklamalarda Dünya Sağlık Örgütü'nün açıklamalarını eleştirmiş, maske takmaktan imtina etmiş, sokağa çıkma yasağı uygulayan eyaletleri eleştirmiş, Çin'i virüsü yayan ülke olarak suçlamıştır.⁷ Benzer şekilde COVID-19 tedbirleri kapsamında Meksikalı göçmenlerin sınırdan geçişlerine kısıtlamalar getirirken, diğer yandan vize temin süreçlerini de askıya alarak bir nevi göçmen karşıtı politikalarını da uygulamaya koymuştur.⁸

ABD gibi popülist liderlerin hükümet ettiği Macaristan, Birleşik Krallık, Brezilya, Filipinler vb. ülkelerde de benzer eğilimler görebilmek mümkündür. Pandemiye özellikle kendi siyasi gücünü konsolide etme yönünde kullanan liderlerin başında Macaristan Başbakanı Viktor Orban gelmektedir. Pandemiyle mücadelede tüm ülkeler tarafından uygulanan kısıtlama tedbirlerine ek olarak çıkarttığı OHAL kapsamında, ülkeyi süresiz olarak kanun hükmünde kararnamelerle yönetme yetkisini kendisine tanıması pandemi koşullarıyla bağdaşmayan ve muhalefeti dışlayan bir yaklaşımla demokrasiden uzaklaşan bir duruş sergilemiştir. Nitekim kendisine muhalefet partilerinden gelen yoğun eleştirilere "siz olmadan da bu süreci yöneteceğiz" şeklinde yanıt

vermiştir.⁹ Pandemiye başarısızlıkla yöneten liderler arasında ilk akla gelen isimlerden bir diğeri olan Brezilya Devlet Başkanı Jair Bolsonaro da pandeminin başlangıcında virüsü "histeri" ve "ufak çaplı bir grip" olarak niteleyerek önemsizleştirmiştir. Pandemide en fazla 1000 insanın hayatını kaybedeceğini ve kapanmaların gereksiz yere ekonomiye zarar vereceğini iddia ederek, pandemi sürecinde 4 sağlık bakanı değiştirmiş ve sokağa çıkma yasağı uygulayan valileri "tiran"lıkla suçlamıştır.¹⁰ Ekonomide sorunlar yaşamamak adına kapanma politikası uygulamayan Brezilya'da bu politikanın ağır sonuçları olmuş, vaka ve ölüm sayıları kontrol edilemez şekilde artışa geçmiştir (Ekim 2021 itibarıyla ülke genelinde hayatını kaybedenlerin sayısı 600 bini geçerken, yaklaşık 22 milyon kişi bugüne kadar enfekte olmuştur).¹¹ Filipinler ise popülist ve otoriter devlet başkanı Rodrigo Duterte'nin pandemi kapsamında aldığı uluslararası uçuşların iptali, asker gözetimde kontrol noktaları oluşturmak gibi öneme ek olarak en uzun ve katı kapanmalardan birine imza atmıştır. Sokağa çıkma yasağını delen kişilere şiddet uygulanması hatta vurulması emri veren Duterte, aynı zamanda alınan önlemlere karşı sesini yükselten kişilerin tutuklanması,

<https://www.istanpol.org/post/COVID-19-surecinde-populistlerin-saglik-politikalari>.

⁷ Donald G. McNeil Jr. Ve Andrew Jacobs (2020) "Blaming China for Pandemic, Trump Says U.S. Will Leave the WHO," *New York Times*, 29 May.

<https://www.nytimes.com/2020/05/29/health/virus-who.html>.

⁸ Dildar Baykan (2020) "Trump ABD'ye göçmen kabulünü 60 gün süreyle askıya alınacağını duyurdu," *Anadolu Ajansı*, 22 Nisan. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-abdye-gocmen-kabulununun-60-gun-sureyle-askiya-alinacagini-duyurdu/1813744>.

⁹ Özge Çakır Somlyai (2020) "Macaristan'da tartışmalara yol açan tasarı yasalaştı: OHAL süresiz olarak uzatıldı, Başbakan Orban ülkeyi belirsiz bir süre boyunca KHK'larla yönetecek," *Medyascope*, 30 Mart.

<https://medyascope.tv/2020/03/30/macaristanda-tartismalara-yol-acan-tasari-yasalasti-ohal-suresiz-olarak-uzatildi-basbakan-orban-ulkeyi-belirsiz-bir-sure-boyunca-khklarla-yonetecek/>.

¹⁰ "COVID: Brazil's Bolsonaro calls governors 'tyrants' over lockdowns," *BBC News*, 22 Mart 2021, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-56479614>;

"COVID-19: Brazil to get fourth health minister since pandemic began," *BBC News*, 16 Mart 2021, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-56410626>.

¹¹ Thomás Zicman de Barros (2020) "Brazil," içinde G. Katsambekis ve Y. Stavrakakis (der.) *Populism and the Pandemic: A Collaborative Report*. No. 7. <https://orca.cardiff.ac.uk/132452/2/interventions-7-populism-pandemic-UPLOAD.pdf>.

ülkenin önde gelen medya platformu ABS-CBN'ni kapatma kararı vb. aşırı politikalarıyla da pandemiye baskı aracı olarak kullanan liderler arasında yerini almıştır.¹² Her ne kadar tedbirler konusunda diğer popülist liderlerin aksine bilim insanlarına kulak vermiş ve tavsiyelerini uygulamışsa da aşırıya kaçan uygulamaları, ülke içinde siyasiler ve yakınlarına tanıdığı ayrıcalıklar konusunda diğer liderleri aratmamıştır.¹³ Yukarıda sıralanan ülkelere kıyasla daha yerleşik bir demokrasiye sahip olan fakat popülist Başbakan Boris Johnson tarafından yönetilen Birleşik Krallık'ta ise pandeminin başlangıcında uygulanan sürü bağışıklığı politikası ciddi eleştirileri de beraberinde getirmiştir.¹⁴ Başbakan Johnson'ın salgının ciddiyetini küçümsemesinin etkisiyle alınan bu politikanın yanlışlığı yapılan projeksiyonlarla ortaya koyulmuş¹⁵, artan vaka ve ölüm sayıları çerçevesinde Birleşik Krallık'ta da kapanma politikasına geçilebilmiştir. Pandeminin ilerleyen aşamalarında uygulanan kapanma, kısıtlama önlemleri, yoğun aşılama vb. politikalarla Birleşik Krallık başlangıçtaki başarısız politikalarını tersine çevirebilmiştir. Buna rağmen, pandemi süresince 160 binin üzerinde kişinin hayatını kaybetmesi ve yaklaşık 8,5 milyon kişinin enfekte olmasıyla Birleşik Krallık pandemiye en ağır atlatan ilk 10 ülke arasındaki yerini korumaktadır.

Tüm ülkeler gibi pandemiden ciddi ve olumsuz şekilde etkilenen fakat aldıkları önlemler sayesinde olumsuzlukların hızla önüne geçmeyi başaran ülke ve liderlerin varlığından da bahsetmek, başarısız örneklerle karşılaştırma yapabilmek adına yerinde olacaktır. COVID-19 ile mücadelede başarılı sayılan demokrasiler ve liderler arasında Almanya ve Yeni Zelanda dikkat çekici örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya Şansölyesi Angela Merkel ile Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern, pandemi süresince uyguladıkları stratejiler çerçevesinde gerek popülist gerekse de erkek liderlerden daha başarılı bir performans sergilemişlerdir. Dolayısıyla pandemi sürecindeki tartışma konularından birisi de kadın ve erkek liderlerin pandemideki başarısı olmuştur. Bu konuda S. Garikipati ve Uç Kambhampati tarafından 194 ülkedeki 19 kadın liderin kriz yönetiminin ilk altı ayını inceleyen araştırma, kadın liderlerin COVID-19 pandemisi karşısında daha proaktif, iletişime açık ve koordineli tutumlarından dolayı daha başarılı olduğunu öne sürmektedir. Genel olarak incelendiğinde kadın liderler daha çabuk kapanma kararı alarak pandemi karşısında daha hızlı ve kararlı şekilde reaksiyon gösterebilmişlerdir.¹⁶

Angela Merkel yönetimindeki Almanya, güçlü ekonomisine rağmen pandemi başlangıcında vaka sayıları tavan yapan ülkeler arasında yer almıştır.

¹² Lynzy Billing (2020) "Duterte's Response to the Coronavirus: 'Shoot Them Dead,'" *Foreign Policy*, 16 Nisan. <https://foreignpolicy.com/2020/04/16/duterte-philippines-coronavirus-response-shoot-them-dead/>; Tom Smith (2020) "Philippines: Rodrigo Duterte's dictatorship sinks to new depths with closure of main broadcaster," *The Conversation*, 7 Mayıs. <https://theconversation.com/philippines-rodrigo-dutertes-dictatorship-sinks-to-new-depths-with-closure-of-main-broadcaster-138025>.

¹³ Nicole Curato (2020) "The Philippines," içinde G. Katsambekis ve Y. Stavrakakis (der.) *Populism and the Pandemic: A Collaborative Report*. No. 7.

<https://orca.cardiff.ac.uk/132452/2/interventions-7-populism-pandemic-UPLOAD.pdf>.

¹⁴ House of Commons (2021) "Coronavirus: Lessons Learned to Date" *Sixth Report of the Health and Social Care Committee and Third Report of the Science and Technology Committee of Session 2021–22*. 21 Eylül.

¹⁵ James Gallagher (2020) "Coronavirus: UK changes course amid death toll fears," *BBC News*, 17 Mart. <https://www.bbc.com/news/health-51915302>.

¹⁶ Supriya Garikipati ve Uma Kambhampati (2020) "Leading the Fight Against the Pandemic: Does Gender 'Really' Matter?," *SSRN*, 3 Haziran, <https://ssrn.com/abstract=3617953>.

Salgının ilk altı ayına ait Dünya Sağlık Örgütü verileri incelendiğinde, dünyada en çok vakanın görüldüğü ilk 10 ülke sıralamasında Almanya 6. sırada yer almıştır.¹⁷ Her ne kadar alınan tedbirlerde zaman zaman eksiklik ve yetersizlikler olsa da Almanya kendi klasmanındaki ülkelere ve diğer AB üyelerine göre daha başarılı bir grafik çizmiştir. Elbette bunun arkasında ekonomik açıdan güçlü olması, sağlık sisteminin yeterli olması, vatandaşlarına yönelik uygulanan teşvik paketleri, hızlı test imkânı ve aşının bulunmasıyla birlikte bunun uygulanmasındaki hız vb. uygulamalar gelmektedir. Bahsi geçen faaliyetler hastalığın yayılmasını önleme, risk grubundaki yaşlıları, kronik hastaları ve sağlık personelinin korumaya yönelik olarak icra edilmiştir.¹⁸ Yeni Zelanda ise COVID-19 pandemisi karşısında özellikle ilk aylarda çok başarılı performans sergileyen ülkeler arasında yerini almıştır. Nitekim Başbakan Jacinda Ardern liderliğindeki ülkede sınır kontrolleri, hastalık izleme, izolasyon, sosyal mesafe ve hijyen önlemleri, geniş çaplı test ve potansiyel vakaların izlenmesi uygulamalarıyla Haziran 2020’de yeni vakaya rastlanmadığı ilan edilebilmiştir.¹⁹ Yeni Zelanda ada ülkesi olmanın da avantajlarını etkin şekilde kullanarak her vakayı izleyerek, yeni vakaların önüne geçebilmeyi başarmıştır. Bu başarıyı pandemi sürecindeki toplam vaka ve hayatını kaybeden kişi sayılarında da görebilmek mümkündür. Nitekim Mart 2020’den bu yana Yeni

Zelanda’da enfekte olan kişi sayısı yaklaşık 5000 kişiyle sınırlı kalırken, COVID-19 nedeniyle hayatını kaybeden kişilerin sayısı sadece 27 olmuştur.²⁰

İlk pandemi vakasının Mart 2020’de tespit edildiği Türkiye’de de dünyada uygulanan birçok önlem hızlıca uygulamaya girmiştir. Bu çerçevede, uçuş yasakları, sokağa çıkma yasakları, maske zorunluluğu, uzaktan çalışma, kısa çalışma ödeneği vb. bir dizi önlem alınmıştır. Bununla beraber hükümetin açıkladığı istatistiklerin zaman içinde değişimler göstermesi, pandemi başında 65 yaş üstü kişilere maske ve kolonya dağıtımında yaşanan başarısızlık ile alınan bazı tedbirlerdeki eksikler eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Özellikle zor durumdaki vatandaşlara destek olabilmek amacıyla Ankara ve İstanbul gibi büyükşehirlerdeki belediyelerin yardım ve bağış kampanyaları başlatması İçişleri Bakanlığı’nın yayınladığı bir genelge ile yasaklanmış ve hükümet bu konuda kutuplaşma siyaseti izlemeyi tercih etmiştir.²¹ Söz konusu yasağın ardından “*Biz Bize Yeteriz Türkiyem*” adıyla merkezi bir yardım kampanyasının başlatılması gerek Adalet ve Kalkınma Partisi gerekse Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın siyasi başarısının arkasındaki kitlelere yardım misyonunu ve pandemi şartlarında olsa dahi muhalefet partileri tarafından yönetilen belediyelere kaptırmak istememesi bunun önemli göstergelerinden biri olmuştur.²² Yukarıda

¹⁷ World Health Organization (2020) “Coronavirus disease (COVID-19) Situation Report”, No. 107, https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200506COVID-19-sitrep-107.pdf?sfvrsn=159c3dc_2.

¹⁸ Muhteber Hüsmenoğlu ve Berra Yılmaz Kuşaklı (2021) “Almanya sağlık sistemi COVID-19 pandemisi durum analizi”, *Sağ Aka Dergisi*, 8(2), 160.

¹⁹ Gizem Sade (2021) “Yeni Zelanda Corona Virüsü Nasıl Yendi?”, *Euronews*, 7 Ekim.

<https://tr.euronews.com/2020/06/08/yeni-zelanda-COVID-19-u-nas-l-yendi-hangi-stratejileri-uygulad>.

²⁰ Johns Hopkins University Coronavirus Resource Center, <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>.

²¹ Ayşe Sayın (2020) “Koronavirüs: Belediyelerin yardım kampanyaları neden tartışma yarattı, iktidar ve muhalefet ne diyor?”, *BBC News*, 1 Nisan. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52127212>.

²² Seda Demiralp (2021) “COVID-19, Populism, and Political Change In Turkey,” *Turkish Policy Quarterly*, 19(4), 127.

ele alınan ve popülist liderlerin reflekslerine benzer eğilimlerin zaman zaman Türkiye’de de baş göstermesi pandeminin özellikle propaganda amaçlı kullanılmasını ve siyasete alet edilmesini de beraberinde getirmiştir.²³ Pandemi gibi küresel düzeyde etkisi olan konularda partizan bir anlayış içine girilmesi ve konunun siyasileştirilmesinin yaratacağı riskler göz önünde bulundurularak konunun bilimsel bilgi temelinde ele alınmasının ihtiyacı ortadadır.²⁴ Tüm bu gelişmelere rağmen pandemi sürecinde atılan adımlar ve hükümetin performansı vatandaşlar tarafından başarılı olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Kadir Has Üniversite tarafından yürütülen bir kamuoyu anketinde ortaya koyulduğu üzere, vatandaşların %59,2’si ekonomik destek paketlerini, %57,7’si ise hükümetin politikaları ile belediyelerin aldığı önlemleri “başarılı” ve “çok başarılı” bulmaktadır.²⁵ Türkiye’nin aşıya erişim ve vatandaşların aşılınması konusunda gösterdiği performans da diğer ülkelerle kıyaslandığında pandemi yönetiminde iyi bir noktada olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, tüm ülkelerin pandemiye hazırlıksız yakalanması, süreçte yaşanan belirsizlikler, içe kapanma ve ekonomilerde yaşanan sorunlara rağmen özellikle aşının bulunmasıyla birlikte özellikle demokratik ve gelişmişlik seviyesi yüksek ülkelerde hızlı bir toparlanma dönemine girilmiştir. Demokrasi seviyesinin diğerlerine göre daha iyi durumda olan fakat popülist liderler tarafından yürütülen ABD ve Birleşik Krallık gibi örneklerde görüldüğü üzere liderlerin pandeminin

başlangıcındaki tutumları ülkelerdeki vaka ve ölüm sayılarının ciddi oranda artmasına neden olurken, aşının bulunması ve ABD örneğindeki gibi seçimlerde başkanın değişmesiyle birlikte ülkeler olumsuzlukları tersine çevirmeyi başarabilmişlerdir. Demokrasi geleneğinin daha zayıf, otoriterleşme eğilimlerinin yüksek olduğu ve popülist liderler yönetimindeki Macaristan, Brezilya ve Filipinler örneklerinde ise hükümet edenlerin pandemiyle mücadelede ziyade bu krizi fırsata çevirme eğiliminde oldukları görülmüştür. Bahsi geçen her bir ülkenin pandemiyle mücadeleye paralel olarak muhalif sesleri bastırmaya çalışması, ifade özgürlüğü, bireysel hak ve özgürlüklere yönelik müdahaleleri vb. örnekler bu ülkelerin mücadelesinde odak noktayı farklı alanlara kaydırmıştır. Türkiye gibi “otoriter popülist bir hükümete sahip, seçimlerin yapılabildiği ve muhalefetin halen etkili olduğu vb. nedenlerle siyaset bilimciler tarafından rekabetçi/otoriter olarak tanımlanan”, diğer bir deyişle “gri alanda” kalan ülkelerde ise pandemi yönetiminin yukarıda sıralanan diğer popülist ülkelere nazaran daha iyi bir sınav verdiğini fakat zaman zaman “popülist lider reflekslerinin” görüldüğünü ifade edebilmek mümkündür.²⁶ Öte yandan, yukarıda ele alınan, yerleşik demokrasiye sahip ve özellikle kadın liderler tarafından yürütülen Almanya ve Yeni Zelanda gibi örnekler demokratik ülkelerin pandemide yaşanan sorunlara daha kalıcı ve kapsayıcı çözümler üretebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Pandemi ve siyaset ilişkisinde dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus alınan tedbirler dolayısıyla oluşan hak ve özgürlüklerin yeniden

²³ Şebnem Yardımcı Geyikçi (2021) “Pandemi ve Popülizm,” *Politik Yol*, 15 Mayıs, <https://www.politikyol.com/pandemi-ve-populizm/>.

²⁴ Afşin Yurdakul, Global Akademi Konuşmaları, 18 Mayıs 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=hiN26tws3tg>.

²⁵ Mustafa Aydın vd. (2021) “Kantitatif Araştırma Raporu: Türkiye Siyasal Sosyal Eğilimler Araştırması 2020”, *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Grubu*, 7 Ocak, 128.

²⁶ B. Esen, Global Akademi Konuşmaları, 18 Mayıs 2021; Şebnem Yardımcı Geyikçi (2021) “Pandemi ve Popülizm,” *Politik Yol*, 15 Mayıs, <https://www.politikyol.com/pandemi-ve-populizm/>.

kazanılması konusudur. ABD gibi özgürlüklerin sarsılmaz şekilde korunduğu ülkelerde dahi salgın döneminde bireysel hak ve özgürlükler kısıtlanmış, aşısız kişilerin belli yerlere girişinin yasaklanması, maske takma zorunluluğu, sokağa çıkma yasağı vb. uygulamalar görülmüştür.²⁷ Orta vadede bu kısıtlamalar demokratik yönleri ağır basan ülkelerde özellikle seçmen taleplerinin parlamentolarda dile getirilmesiyle kaldırılacak ya da yeniden düzenlenecektir. Popülist liderlerin yönetimindeki ve otoriterleşme eğilimi gösteren ülkelerde ise kısıtlamaların ne kadar süreceği ya da kısıtlanan bireysel özgürlüklerin ne kadarının geri döneceği belirsizliğini halen korumaktadır.²⁸ Bu konuda pandemi sonrası yaşanacak değişimler, pandemi ve siyaset ilişkisini farklı bir boyutta tartışmaya imkân yaratacak potansiyele sahiptir.

Pandemi Gölgesinde Medya ve Gerçek Ötesi Toplum

Pandeminin etkisi devletlerin de ötesinde hemen her coğrafyadaki kurum ve kuruluşlar, topluluklar ve bireyleri de derinden etkilemiştir. Afet, pandemi, savaş vb. kriz dönemlerinde bilgiye erişimin hayati önem taşıdığı dolayısıyla medyanın rolünün arttığı bilinen bir gerçekliktir. Özellikle uzun süreli kapanmaların yaşandığı, değişen koşullara göre her yeni gün yeni önlemlerin hayata geçirildiği ve resmi kurumlar tarafından sürekli yeni bilgilerin aktarıldığı bu belirsizlik ortamında bireyler gelişmeleri düzenli olarak geleneksel ve yeni medya kanallarından takip etme isteği içinde olmuştur. Bireylerin pandemi öncesi döneme kıyasla

pandemi döneminde haber sağlayan mecralara daha bağımlı hale geldiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Diğer tüm sektör ve kurumlar gibi medya sektörü de pandemiye hazırlıksız yakalansa da gerekli bilgilendirmenin yapılması, tedbirlerin ivedilikle uygulanması vb. konularda hükümetlere aktif destek sağlamıştır. Bunun yanı sıra bireyler de özellikle sosyal medya mecraları aracılığıyla gerek doğru gerekse de yalan bilgilerin yayılması konusunda sürece katkı sağlamışlardır. Teyit edilmeyen ve bünyesinde yanlış bilgi barındıran haberlerin yayılmasının yarattığı panik ve korku, bu dönemde doğru bilgiye erişimin önemini bir kez daha göstermiştir. Çalışmanın bu bölümünde pandeminin medya sektörü üzerindeki etkisinin yanı sıra “gerçek ötesi” veya “hakikat sonrası” (*post-truth*) olarak adlandırılan dönemde bireylerin haber tüketim alışkanlıklarının yarattığı toplumsal etkiler tartışılacaktır. Emre Erdoğan’ın ifade ettiği üzere, “nesnel hakikatlerin belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirlemede duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olduğu” bir durumu ifade eden gerçeklik ötesi dönemde “en çok zarar gören bilim ve bilim insanlarına yönelik toplumsal algının yıkılması” olmuştur.²⁹ Bilime ve bilim insanına en çok ihtiyaç duyulan böylesi bir dönemde bireyler düzeyinde COVID-19’la ilgili haberlere verilen tepkiler, ortaya çıkan sahte/yalan haberlerin ne ölçüde farkına varılabildiği ve tüm bu değişimlerin gerçek-ötesi toplumun devamındaki rolü tartışılacaktır.

Günlük hayatımızı idame ettirebilmek, etrafımızda olan bitenleri kavrayabilmek ve olası gelişmeler karşısında aksiyon alabilmek amacıyla bilgiye erişim zaruri bir

²⁷ B. Esen, Global Akademi Konuşmaları, 18 Mayıs 2021.

²⁸ A.g.e.

²⁹ Emre Erdoğan (2020) “Editörden”, *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s. 1.

ihtiyaçtır. Geçtiğimiz on yılda bilgiye erişebileceğimiz platformların sayısı ve çeşitliliğinin artması, bilgi sağlayıcıların çoğalması medya sektöründe artan bir rekabeti de beraberinde getirmiş, bunun doğal sonucu olarak da bilgi bolluğu yaşanmıştır.³⁰ Böylesi bir bilgi bolluğunun yaşandığı bir ortamda özellikle pandemi gibi gündemin hızla ve sürekli yenilendiği/değiştirdiği bir ortamda medya ve haberleşme sektörü açısından en belirgin ihtiyaç, doğru ve teyitli bilgiye erişimdir. Örneğin, “ABD’de OHAL ilanı ile birlikte bilgi tüketimde büyük bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Koronavirüs ile ilgili haberleri yakından takip eden kişilerin yüzdesi Mart 2020’nin ikinci yarısında, önceki iki haftanın siyasi haber verilerinin izlenmesine kıyasla, %32’lik bir artış göstermiştir.”³¹ 6 kıtada 49 farklı ülkeyi kapsayan *Reuters Institute Digital News Report 2021* bulgularına bakıldığında, özellikle güçlü ve bağımsız medya kanallarına sahip olan ülkelerde güvenilir ve bilenen kanalların haber tüketiminde artış gözlemlenmiştir. Bu yapılan haberlere duyulan güvenle de yakından ilişkilidir. Finlandiya %65’lik oranıyla haberlere güven duyulması konusunda lider konumdayken, ABD %29 ile haberlere güven konusunda son sıradaki ülke olarak yerini almıştır.³² Televizyonun halen haber tüketiminde önemli bir araç olduğu tespit edilen çalışmada özellikle basılı medyaya duyulan talebin fiziksel hareketin kısıtlı olması dolayısıyla azaldığı belirtilirken; sosyal medya kullanımının özellikle gençler ve eğitim düzeyi daha düşük gruplar arasında çok yaygın olduğu saptanmıştır.³³

Sosyal medya kullanımının yüksek olması özellikle sahte/yalan haberlerin yayılması konusunda önemli etkilere sahiptir. Nitekim söz konusu araştırmada Facebook, WhatsApp vb. platformlar yalan haberlerin en çok yayıldığı mecralar olarak ifade edilmiştir.

Dijitalleşen dünyada haber ve bilgi akışının hızlanması her ne kadar bilgiye erişimi kolaylaştırmışsa da bireylerin eriştikleri haberleri sorgulaması ve teyit etmesinde ciddi düşüşleri de beraberinde getirmiştir. Bu da yalan ve yanlış haberlerin de hızlı şekilde üretilmesi ve yayılması gerçeği ve riskini artırmıştır. Özellikle kriz dönemlerinde haber tüketiminin artışına paralel olarak yanlış bilginin yayılma hızında da ciddi artışlar meydana gelmektedir. Halihazırda içinde yaşadığımız gerçek ötesi dönemde bireylerin bu tür bilgiye inanma eğilimi yüksek seviyelerdeyken, yanlış bilginin yayılma hızındaki bu artış birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Waisbord’un ifade ettiği üzere, “sahte/yalan haberler, düzenli haberleri zekice taklit eden ve toplumu ve kurumları etkilemek ve istikrarsızlaştırmak için mevcut kamu inançlarından yararlanan, vatandaşlar arasında kafa karışıklığı ve endişe yaratan uydurma bilgilerdir”.³⁴ Özellikle pandemi döneminde daha da ciddi bir hal alan bu durum günümüzde “*infodem*” olarak ifade edilmekte ve en az salgın kadar toplum sağlığını tehdit eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü *infodem*’yi, “salgın sırasında ortaya çıkan bazıları doğru, bazıları ise yanlış olan, virüs gibi hızlı bir şekilde yayılan ve sağlık organizasyonu karmaşık hale getiren büyük

³⁰ Andreu Casero-Ripollés (2020) “Impact of COVID-19 on the media system. Communicative and democratic consequences of news consumption during the outbreak,” *El profesional de la información*, 29(2), s. 2-3.

³¹ A.g.e., s. 4.

³² Nic Newman vd. (2021) *Reuters Institute Digital News Report 2021*,

https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2021-06/Digital_News_Report_2021_FINAL.pdf.

³³ A.g.e., s. 9.

³⁴ Waisbord, Silvio (2018) “Truth is What Happens to News: On Journalism, Fake news, and Post-truth”. *Journalism Studies*, 19(13), s. 1866-1878.

bilgi birikimi” şeklinde tanımlamaktadır.³⁵ Sosyal medya kullanımının yaygınlaşması söz konusu haberlerin üretilmesi ve yayılmasını hızlandırırken, bu durum geleneksel medyaya duyulan güvenin düşüşü ve öneminin de azalmasına işaret etmektedir.

Yanlış bilgi sosyal, kültürel ve ekonomik seviyelerden bağımsız olarak tüm ülkelerde mevcuttur fakat yapılan araştırmalar özellikle medya çeşitliliği ve özgürlüğünün yoğun olduğu ülkelerde dezenformasyon/ mezenfarmasyona karşı dayanıklılığın daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.³⁶ Pandemiyle birlikte medya çeşitliliği ve özgürlüğü konusunda da ciddi sorunlar yaşanmıştır ve bu durum medya kuruluşları ile basın-yayın organlarının günlük işleyişte karşılaştığı sorunlarla paralellik göstermektedir. Pandeminin medya üzerindeki etkisi incelendiğinde, Avrupa ve Amerika’daki basın yayın kuruluşları en çok finansal zorunluluk yaşadıklarını belirtirken, özgür ve çok sesli medyanın COVID-19 pandemi döneminin getirdiği dijitalleşmeyi finansal sebeplerden ötürü yakalayamadığına vurgu yapmışlardır. Örneğin, pandeminin ilk 6 aylık döneminde, ABD’nde medya sektöründen yaklaşık 37.000 çalışanın işten çıkarıldığı, zorunlu izne ayrıldığı veya maaşlarının düşürüldüğü görülmektedir.³⁷ Böylesi bir ortamda uzmanlar sektörün bu şekilde daralmasının geleneksel medyayı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığını ifade etmektedir.³⁸ Özellikle pandemi gibi kriz

dönemlerinde teyitli bilgilerin paylaşılması ve dolaşıma sokulması konusunda yerleşik/geleneksel medyanın önemi ortadayken yaşanan zorluklar bu durumu sekteye uğratmakta ve gerçek ötesi durumun devamına katkı sağlamaktadır.

Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan “*The Impact of the Sanitary Crisis on Freedom of Expression and Media Freedom*” başlıklı rapor basın-yayın ve medya kuruluşlarının yaşadığı zorluklara değinerek, en önemli sorunların başında doğru, tarafsız, şeffaf ve çeşitli bilgiye ulaşmanın zorluğu sıralanmıştır.³⁹ Özellikle pandemi döneminde habercileri de kapsayan seyahat kısıtlamalarının getirilmesi, bazı bölgelere girişlerin engellenmesi, basın kartlarının yetersiz kalması, bilgiye erişimin olağanüstü hal durumundan dolayı resmi otoritelerce engellenmesi vb. gelişmeler medya sektörü ve haber yapımında güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Salgın koşulları altında haber toplamaya çalışan basın mensuplarının güvenliği ve sağlığı konusunda yaşadığı riskler de işin bambaşka bir boyutunu gözler önüne sermektedir. Medya sektörü ve haber yapımında yaşanan sorunlar özellikle yalan/yanlış bilgilerin üretimi ve yayılmasına uygun koşulları da beraberinde getirmektedir. Infodeminin toplumsal sağlığa yönelik olumsuz etkileri göz önünde bulundurulduğunda, özellikle aşı karşıtlarının hemen her ülkede sosyal medya üzerinden yürüttükleri yoğun

³⁵ World Health Organization (2020) “Managing the COVID-19 infodemic: Promoting healthy behaviours and mitigating the harm from misinformation and disinformation,” 23 Eylül. Detay için bkz. <https://www.who.int/news/item/23-09-2020-managing-the-COVID-19-infodemic-promoting-healthy-behaviours-and-mitigating-the-harm-from-misinformation-and-disinformation>.

³⁶ S. Koçer, Global Akademi Konuşmaları, 18 Mayıs 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=hiN26tws3tg>.

³⁷ “News Media Outlets Have Been Ravaged by the Pandemic.” Erişim Tarihi 8 Ekim 2021.

<https://www.nytimes.com/2020/04/10/business/media/news-media-coronavirus-jobs.html>.

³⁸ Damian Radcliffe (2020) “COVID-19 has ravaged American Newsrooms – here’s why that matters,” *The Conversation*, 20 Haziran, <https://theconversation.com/COVID-19-has-ravaged-american-newsrooms-heres-why-that-matters-141955>.

³⁹ Council of Europe, *The Impact of the Sanitary Crisis on Freedom of Expression and Media Freedom*, 7 Temmuz, <https://rm.coe.int/16809ef1c7>.

kampanyalar pandemi döneminde toplumsal riskleri artırmaktadır. Nitekim hükümetlerin toplumsal bağışıklığın sağlanabilmesi için gerekli aşılama seviyelerine ulaşmaya yönelik yürüttükleri kampanyaların aksine, aşı karşıtları ürettikleri yanlış ve bilimsel gerçeklere dayanmayan içeriklerle aşılamanı sekteye uğratmaktadır. Gerçek ötesi bir dönemde insanların bilim yerine bilimsizliği seçmeleri ve komplo teorilerinin peşine takılmaları sağlık sektörünün de ötesinde her ülke özelinde sosyal, ekonomik ve siyasi sorunları da beraberinde getirmektedir. Pandemi süresince aşı karşıtları tarafından ortaya atılan ve komplo teorisine varan iddialara bakıldığında, aşı aracılığıyla “insanlara mikroçip takılacağı”, “insanların genetik yapılarının değiştirileceği” veya “kısırlaştırılacağı” şeklindeki açıklamalar her ülke kamuoylarında pandemiyle mücadele sürecini olumsuz etkilemektedir.⁴⁰ Özellikle bilimin gücüne inanan, aşırı destekleyen ve aşılama sürecini tamamlayan kişilerin olumlu örneklerini paylaşma gereksinimi duymadıkları bir ortamda, söz konusu bilgiler daha hızlı yayılırken aşı karşıtlarının sesleri de daha gür çıkmaya devam etmektedir.

Pandemi döneminde infodeminin boyutlarını görebilmek açısından UNESCO tarafından pandeminin hemen başlarında hazırlanan “*Journalism, Press Freedom and COVID-19*” başlıklı rapor çarpıcı veriler ortaya koymaktadır. Söz konusu raporda ifade edildiği üzere,

⁴⁰ Okan Yücel (2021) “Aşı Karşıtlarının En Çok Yayılmaya Çalıştığı Beş Komplo Teorisi,” *Medyascope*, 20 Temmuz, <https://medyascope.tv/2021/07/20/besibiryerde-4-asi-karsitlarinin-en-cok-yaymaya-calistigi-bes-komple-teorisi/>; Neelaveni Padayachee ve Varsha Bangalee (2021) “Reluctant to be vaccinated for COVID-19? Here are six myths you can put to rest,” *The Conversation*, 30 July, <https://theconversation.com/reliant-to-be-vaccinated-for-covid-19-here-are-six-myths-you-can-put-to-rest-165027>.

Bruno Kessler Vakfı araştırmacılarının 64 dilde herkese açık 112 milyon sosyal medya gönderisine yönelik yaptıkları incelemede söz konusu gönderilerin %40’ının güvenilir olmayan kaynaklardan geldiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde, farklı bir araştırma kapsamında COVID-19 ile ilgili 178 milyon Twitter paylaşımı incelenmiş ve söz konusu paylaşımların yaklaşık %42’sinin bot hesaplar tarafından üretildiği ve bunların %40’nın güvenilir kaynak olmadığı vurgulanmıştır.⁴¹ Bu kadar çok yanlış bilginin yayıldığı bir ortamda doğru bilgiyi yayma potansiyeline sahip haberciler ise, yukarıda da vurgulandığı üzere, birtakım engellerle karşılaşmaktadır. Halihazırda ifade edilen sorunlara ek olarak, *Sınır Tanımayan Gazeteciler*, 29 ülkede 125 gazeteciye yönelik sınır dışı etme, tutuklama, sorgulama, polis şiddeti, basın kartlarının geri alınması ve elektronik cihazlara el koyma gibi saldırıları belgelemiştir.⁴² Aynı şekilde *Index on Censorship* verileri ise gazetecilerin COVID-19 hakkında haber yapmalarının engellendiği 400’den fazla vakayı tespit etmiştir.⁴³

Dünyada görülen tüm bu trendlerden elbette Türkiye de muaf değildir. Uluslararası Basın Enstitüsü bünyesinde hazırlanan rapora göre, pandemi Türkiye’de diğer ülkelerdeki gibi medyayı, özellikle de bağımsız medyayı, olumsuz etkilemiştir. Bağımsız medya kuruluşlarının reklam bütçelerinin pandemi koşullarında azalması, okuyucuların virüs bulaşma korkusuyla basılı ürünleri tercih etmemesi nedeniyle yaşanan satışlardaki azalma,

⁴¹ UNESCO (2020), *Journalism, press freedom and COVID-19*, 30 Nisan, https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco_COVID_brief_en.pdf, s. 3.

⁴² Ayrıntılar için bkz. Reporters without Borders internet sitesi: <https://rsf.org/en/tracker19-Coronavirus-COVID19>.

⁴³ Ayrıntılar için bkz. International Press Institute internet sitesi: <https://ipi.media/COVID19-media-freedom-monitoring/>.

sokağa çıkma yasaklarından dolayı dağıtım sektöründe yaşanan aksaklıklar vb. sorunlar bu kuruluşları finansal zorluklarla baş başa bırakmıştır.⁴⁴ Kurum ve kuruluşlara duyulan güven konusunda yapılan araştırmalarda medya en az güven duyulan kurum olarak yıllardır yerini korumaktadır. Örneğin Kadir Has Üniversitesi tarafından her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması incelendiğinde, medyanın son üç yıldır en az güven duyulan kurum olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.⁴⁵ Türkiye özelinde düşünüldüğünde, Suncem Koçer'in ifadesiyle, 1980 ve 90'lar sonrasında gerçeğin ağırlığını kaybettiği gerçeklik-ötesi bir toplumda yani doğruluk, toplumsal ve profesyonel ideallere (doğruluk, bağımsızlık, hesap verilebilirlik vb.) çok da riayet edilmediği bir yapıda yaşadığımız iddia edilebilir.⁴⁶ Böylesi bir toplumsal yapı, ana akım medyanın toplum nezdinde düşüşüne ve alternatif kanalların yükselmesini de beraberinde getirerek demokrasinin kurumlarına ve medyaya duyulan güveni de azaltmıştır. Bu da alternatif kanallar aracılığıyla yanlış bilginin yayılmasına ve gerçek ötesi toplumun devamına uygun bir ortamın oluşmasını beraberinde getirmektedir.

Ocak-Haziran 2020 döneminde Türkiye kaynaklı üç haber doğrulama platformunda (Teyit.org; Malumatfuruş; Doğruluğu Ne?) incelenen toplam 617 içeriği karşılaştıran araştırmaya göre, söz konusu içeriklerin yarısından fazlasını koronavirus ile ilgili

içerikler oluşturmaktadır.⁴⁷ Söz konusu incelemeye konu olan içeriklerin %94'ünün yanlış, %2'sinin doğru ve %3'ünün ise kısmen doğru olduğu belirtilmiştir. Salgının ilk 5 aylık döneminde yayılan bu yanlış bilgilerin içeriği incelendiğinde, bunların virüsün yayılışı, tedavisi ve etkileri başta olmak üzere, otoritelerin uygulamaları ve açıklamaları ile virüsün toplumsal etkilerine odaklanıldığı görülmektedir.⁴⁸ Gerek dünyada gerekse de Türkiye çapındaki araştırmaların ortaya koyduğu üzere, yanlış haberlerin yayılma hızı karşı karşıya olunan riski gözler önüne sermektedir.

Her ne kadar yanlış bilginin yayılmasını hızlandırırsa da sosyal medya platformlarının hükümetler, sivil toplum örgütleri, üniversiteler vb. kurumların özellikle pandemi döneminde bilgiyi hızlı yaymak için kullandıkları en önemli araç olduğu da unutulmamalıdır. Özellikle doğru ve güvenilir haberlerin insanları psikolojik olarak olumlu yönde etkilediği düşünülürse, özellikle resmi hesaplar tarafından paylaşılacak bilgilerin toplumdaki kaygı seviyesini azaltacağı aşikardır. Resmi yetkililer tarafından yapılan tutarlı ve güvenilir açıklamalar, halkın kriz algısını olumlu yönde değiştirirken; doğru ve teyitli bilgi birey farkındalığını ve virüsle mücadeleye olan inancı arttırmakta, aynı zamanda panik ve kaygıyı azaltmaktadır.⁴⁹ Bu çerçevede özellikle yanlış bilginin aşılınmama yönündeki eğilimi olumsuz tetiklediği ve kitleler üzerinde kaygı yaratma etkisinin kırılması için

⁴⁴ İpek Yezdani (2021) "Pandeminin Gölgesinde Gazetecilik: Türkiye", *Uluslararası Basın Enstitüsü*. <https://freeturkeyjournalists.ipi.media/wp-content/uploads/2021/04/TUR-Turkey-Report-COVID19-Impact-on-Media-FINAL.pdf>.

⁴⁵ Mustafa Aydın vd. (2021) "Kantitatif Araştırma Raporu: Türkiye Siyasal Sosyal Eğilimler Araştırması 2020", *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Grubu*, 7 Ocak, 34.

⁴⁶ S. Koçer, Global Akademi Konuşmaları, 18 Mayıs 2021.

⁴⁷ Selman Selim Akyüz (2020) "Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye'de Dolaşıma Giren Sahte Haberler," *Akdeniz İletişim Dergisi*, 34, s. 432-434.

⁴⁸ A.g.e., s. 434.

⁴⁹ Erman Şentürk vd. (2021) "The effects of social media news that users trusted and verified on anxiety level and disease control perception in COVID-19 pandemic," *Turkish Journal of Clinical Psychiatry*, 24, s. 23-32.

hükümetlerin söz konusu mecraları aktif ve etkin şekilde kullanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Toplumlarda yanlış bilgiye dayanıklılık farklılıklar gösterebilmektedir. Yanlış bilgiye dayanıklılığı yüksek toplumlarda bireyler her ne kadar yanlış bilgiyle karşılaşsalar da bunu yayma eğilimleri diğerlerine oranla daha düşük olmaktadır. E. Humprecht, F. Esser ve P.V. Aelst tarafından üç ülke grubunu karşılaştırarak ortaya koyulan araştırma, çevrimiçi dezenformasyonu etkileyen unsurları üç başlıkta toplamıştır: 1) siyasi iklim, 2) medya iklimi ve 3) ekonomik iklim.⁵⁰ Buna göre, popülist eğilimlerin ve kutuplaşmanın yüksek olduğu siyasi ortama sahip ülkeler başta olmak üzere, medyaya duyulan güvensizliğin yüksek olduğu ve kamu yayıncılığının zayıf olduğu ülkeler ile sosyal medya kullanımının yoğun olduğu ve dijital reklam piyasasının büyük olduğu ülkelerde yanlış bilgiye dayanıklılığın düşük olduğu tespit edilmiştir.⁵¹ Çalışmanın ilk bölümünde ortaya koyulan popülist liderlerin pandemi yönetimindeki olumsuz performanslarına ek olarak, yanlış bilginin yayılmasına uygun bir ortamın oluşmasına imkan sağlamaları da bir diğer olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan yanlış bilgiye karşı dayanıklılığın yüksek olduğu sistemlerde medya okuryazarlığının da yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin medya okur yazarlığının yüksek olduğu Finlandiya gibi kuzey ülkeleri göz önünde bulundurulduğunda, demokratik kurumların işleyişi ile basın ve medya özgürlüğü arasında olumlu bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Gerçek ötesi döneminde ve özellikle pandemi sürecinde yanlış haberlerin yayılma hızı ve yarattığı etkiler, medya okur yazarlığının üzerinde önemle durulması gereken bir konu olduğunu göstermektedir. Bu konuda basın ve medya kuruluşlarının doğru ve tarafsız haber analizi yapma, doğru kaynaktan veri aktarma vb. konularda üzerlerine düşeni yapması gerekirken, haberin ulaştırıldığı kitlelerin de doğru/yanlış bilginin ayırt edilmesi konusundaki bilgi ve becerilerini geliştirmeyi öğrenmesi gerekmektedir. Özellikle dünyadaki iyi örnekler incelenerek haber yapan ve habere erişen kişilerin bilinç seviyelerinin artırılması elzemdir. Afşin Yurdakul'un dikkat çektiği üzere, tek bir alana odaklanarak haber yapmak yerine, özellikle disiplinler arası bir yaklaşımla farklı alanları sentezleyerek haberlerin hazırlanması ve bunların günlük yaşam diline dönüştürülerek izleyiciye ulaştırılması doğru bilgiye ulaşım konusunda kolaylıklar sağlayacaktır.⁵² Benzer şekilde bireylerin de mikro düzeyde üzerlerine düşen eleştirel düşünme ve edindikleri bilgiyi tartarak kullanma konusunda kendilerini geliştirmesi şarttır. Makro seviyede ise devletlerin bu alanda yapacağı düzenlemelerin özellikle medya ve ifade özgürlüğü vb. konuları gündeme getireceğinden üzerinde hassasiyetle ve özenle çalışılması gereken alanlar olduğu görülmektedir. Son olarak Koçer'in ifadesiyle, kurumsal seviyesinde ise sosyal medya mecralarının kendi denetimlerini yapabilmeleri ve bir takım prensip kararlar oluşturarak söz konusu kurallar bütününe uygun olacak

⁵⁰ Edda Humprecht, Frank Esser, Peter Van Aelst (2020) "Resilience to Online Disinformation: A Framework for Cross-National Comparative Research," *The International Journal of Press/Politics*, 24 Ocak.

⁵¹ A.g.e., s. 6-9.

⁵² A. Yurdakul, Global Akademi Konuşmaları, 18 Mayıs 2021.

şekilde hareket etmeleri gerekliliği ön plana çıkmaktadır.⁵³

Sonuç olarak, halihazırda içinde yaşadığımız gerçek ötesi dönemde doğru bilgiye erişimin önemi yadsınamazken, pandemi gibi kriz dönemlerinde özellikle bilimsel verilere dayanan doğru bilginin topluma ulaştırılmasının sürecin yönetimi açısından daha elzem hale geldiği önemli tespitler arasında yer almaktadır. Geleneksel basın ve medya kuruluşlarına duyulan güvenin giderek düştüğü ve bu tür mecraların öneminin azaldığı bir ortamda dijitalleşmenin de etkisiyle ortaya çıkan alternatif ve yeni medya mecraları yanlış bilginin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Bunun önüne geçilebilmesi için devlet kurumlarının da söz konusu alanlardaki etkisini artırarak doğru ve resmi bilgilerin yayılmasına öncülük etmesi gerekmektedir. Ayrıca bireylerden başlayarak sektörlere ve hükümetlere kadar farklı düzeylerde alınacak önlemlerle yanlış bilginin yayılmasıyla mücadele edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle pandemi sürecinde aşı karıştırlarının yarattığı bilgi kirliliğinin toplumsal, ekonomik ve sosyal etkileri göz önünde bulundurulduğunda bunun önemi daha da iyi anlaşılmaktadır.

Sonuç

Tüm dünyayı hazırlıksız yakalayan COVID-19 salgını, hayatın her alanında yarattığı olumsuzluklar ve belirsizliklerle son dönemin üzerinde en çok tartışılan ve araştırılan konuları arasında yer aldı. Bu çerçevede, çalışmada pandeminin siyasetle ilişkisi ülkelerin pandemiyle mücadele stratejileri, performansları, bireysel hak ve özgürlükler konusunda atılan adımlar vb.

üzerinden tartışılmıştır. Özellikle ülkelerin yönetim biçimleri dikkate alındığında, pandemi dönemi uygulamalarının farklı yönetim anlayışına sahip ülkelerde ciddi farklılıklar gösterdiği ve izlenen politikaların birbirinden ayrıştığı görülmüştür. Çalışmada ortaya koyulduğu üzere, demokrasinin yerleşik olduğu ve özellikle kadın liderler tarafından yönetilen ülkeler pandemiyle mücadelede başarı sağlarken, popülist liderler tarafından yönetilen ve otoriterleşme eğiliminin hâkim olduğu ülkelerde pandemi yönetiminde keyfilikler dikkat çekmiştir. Macaristan, Brezilya ve Filipinler gibi hem popülist hem de otoriter eğilime sahip ülkelerde durumun küçümsendiği ve pandemiyle mücadelenin siyasi çıkar amaçlı kullanıldığı görülürken; demokrasi geleneği daha güçlü olan ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde başlarda görülen başarısızlıklar zamanla kontrol altına alınabilmektedir. Pandemi sürecinde alınan tedbirler kapsamında muhalefete yönelik veya bireysel hak ve özgürlüklere ilişkin kısıtlamaların ne kadar sürede kaldırılacağı gelecekte otoriter ve demokratik rejimler arasındaki farkı daha da belirginleştirme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla pandemi sonrası yaşanacak değişimler, pandemi ve siyaset ilişkisinin farklı boyutlarda ele alınmasını da beraberinde getirecektir.

Pandemi, bireylerin bilgiye erişim konusundaki ihtiyaçlarını artırırken bu dönemde doğru bilgiye erişimin önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Medyanın özellikle kriz dönemlerinde bireylere doğru bilgiyi ulaştırma konusundaki kritik önemine rağmen, geleneksel medyaya yönelik güven kaybı alternatif bilgi kanallarının daha etkin rol oynamasını beraberinde getirmiştir. Ancak söz konusu alternatif kanallar sahte/yalan haberlerin daha

⁵³ S. Koçer, Global Akademi Konuşmaları, 18 Mayıs 2021.

sık paylaşıldığı ve daha hızlı yayıldığı mecralar olmuştur. Pandemi döneminde sahte/yalan haberlerin olumsuz etkisi başta toplumsal sağlık olmak üzere farklı alanlarda olumsuz etkilerini göstermiş ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından infodemi olarak tanımlanarak en az pandemi kadar tehlikeli olduğu teyit edilmiştir. Bu çerçevede, gerçek ötesi toplumun tersine döndürülebilmesi için başta bireyler olmak üzere toplumun hemen her kesiminde bu konuyla mücadele edilmesi gerekmektedir.

GLOBAL ACADEMY, ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONSEYİ DERNEĞİ DESTEĞİYLE
GELİŞTİRİLEN BİR DÜŞÜNCE PAYLAŞIM PLATFORMUDUR.

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği, Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine katkıda bulunmak, ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirmek ve çalışmalarını desteklemek amacıyla bir grup akademisyen, medya çalışanı ve dışişleri mensubu tarafından 2004 yılında tarihinde kurulmuştur. 2010 yılından beri *International Studies Association* (ISA) ortak kuruluşu ve 2016’dan beri de *Balkan Political Science Association* (BPSA) üyesi olan UİK, iki yılda bir düzenlediği *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi* ile *Güvenlik Akademisi* ve *Dış Politika Akademisi* eğitim programlarını gerçekleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki gelişimine katkı yapmış öğretim üyelerine yönelik *Ustalara Saygı Ödülü* ile genç akademisyenlere yönelik *Teşvik Ödülü* veren UİK, başta *Uluslararası İlişkiler* dergisi ile *Güvenlik Çalışmaları* serisi olmak üzere kapsamlı bir yayım programı ile *Güvenlik Portalı* (GP), *Türkiye Barışı Koruma Veri Tabanı* (TÜBAKOV), *Kavram Avcıları* ve *Black Sea Young Reformers Fellowship* (BSYRF) projelerini hayata geçirmiştir.

UİK hakkında daha fazla bilgi almak için, lütfen **web sayfasını** (<https://www.uik.org.tr>) ziyaret ediniz.

Global Akademi Konuşmaları Serisi, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından desteklenmektedir.

Global Academy Talks Series are supported by the Heinrich Böll Stiftung Turkey Office.

© GlobalAcademy 2021

Bu çalışmanın telif hakları Global Academy’e ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; Global Academy’nin kurumsal görünüşünü yansıtmamaktadır.